

♦ ראש השנה ♦

ראש השנה לשלימות הבריאה

לייקד כל דקה בראש השנה!

אי שמיטה אפקעתא דמלכא או חובת גברא

מכון אור החסידות

סניף ארץ הקודש
ת.ד. 2033
כפר חב"ד 6084000
03-738-3734
Likras@likras.org

Or Hachasidus

Head Office
1469 President St. #BSMT
Brooklyn, NY 11213
United States
(718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
הרב מנחם מענדל דרוקמן, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטונוב, הרב מנחם
טייטלבוים, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

פתח דבר

בעזה"ת.

לרגל ראש השנה הבעל"ט, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, קונטרס 'אוצרות המועדים - ראש השנה', והוא אוצר בלום בענייני ראש השנה - מתורתו של של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע. בקונטרס זה באו ביאורים על ענינו של ראש השנה כ"זה היום תחילת מעשיך" - יום בריאת אדם הראשון. בסוף הקונטרס באה מערכה בפלוגת הפוסקים אי שמיטה אפקעתא דמלכא או חובת גברא - לרגל שנת השמיטה הבע"ל - שנת תשפ"ב.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חברי המערכת, ולפעמים בעת העיבוד הושמט ריבוי השקו"ט בפרטי העניינים והרחבתם עם המקורות כפי שהם מופיעים במקורם, ויש להיפך, אשר הביאורים נאמרו בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו.

ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים ייתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והן על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן עניינים), וימצא טוב, ויובל לעמוד בעצמו על אמתת הדברים.

◇ ◇ ◇

ויה"ר שיאזין השי"ת קול שוועת עמו, ויכתבו ויחתמו כלל בית ישראל לשנה טובה ומתוקה, ונזכה תיכף ומיד לחזות בביאת גואל צדק בגאולה האמתית והשלמה.

מכון אור החסידות
ימי הסליחות תשפ"א

תוכן ענינים

שער ראשון ☞ **מהותו של יום** ג.

ראש השנה לשלימות הבריאה

תחילת בריאת העולם הייתה ביום כ"ה באלול וראש-השנה הוא היום השישי לבריאה - כיצד אומרים שיום ראש-השנה הוא "תחילת מעשיך"? / מה מעלתו האמיתית של האדם על שאר הברואים? / ואיזו הוראה ועידוד נפלא בעבודת ה' לומדים מכך שהאדם נברא יחידי?

(ע"פ לקוטי שיחות ח"ט עה' 438 ואילך, 453 ואילך)

שער שני ☞ **שואלין ודורשין** ח.

ביאורים בעבודה הרוחנית דראש השנה

להתיר את הנדרים ולקדש את העולם ע"פ לקוטי שיחות ח"ד עמ' 1076 ואילך; שם עמ' 1332 בהע' 3 / המשכת קדושה בעולם ע"י המשכת קדושה בגוף האדם ע"פ ספר המאמרים מלוקט תשרי עמ' כט ואילך

☞ **פנינים** יג.

"לא אד"ו ראש" - הרי"ה הראשון היה ביום שישי ע"פ תורת מנחם התוועדויות ח"ב ע' 3 / ה"עולם מלא" של הוולף ע"פ לקוטי שיחות חכ"ד ע' 610 / ה'ראש' של השנה - שעות ורגעים יקרים ונעלים תורת מנחם התוועדויות ח"א ע' 221 / עיקר ושליומות הבריאה: ה'אדם' שבאדם ע"פ לקוטי שיחות ח"ט ע' 410

ידי..... **חידושי סוגיות**

בפלוגת המפרשים אי שמיטה אפקעתא דמלכא או חובת גברא יפפלל בסברות החקירה לענין שביתת הארץ ולענין שמיטת קרקע, ובהנפק"מ שיש בזה / ידון בראיות לכאן ולכאן, ויסיק להוכיח דגדר שמיטת קרקע כשמיטת כספים / יעמיק הדק היטב בדין שמיטת כספים, אם החוב נפקע או לאו ואם יש בזה דין פריעת בע"ח מצוה

(ע"פ לקוטי שיחות ח"ז בדר ב)

שער ראשון

מהותו של יום

ראש השנה

לשלימות הבריאה

תחילת בריאת העולם הייתה ביום כ"ה באלול וראש-השנה הוא היום השישי לבריאה – כיצד אומרים שיום ראש-השנה הוא "תחילת מעשיך"? / מה מעלתו האמיתית של האדם על שאר הברואים? / ואיזו הוראה ועידוד נפלא בעבודת ה' לומדים מכך שהאדם נברא יחידי? הוראות חשובות, כלליות ועיקריות, אודות מטרת ותכלית הבריאה כולה והשלמות שמביא האדם בעבודתו בה, והסברה רחבה במשמעות כל זה בעבודת כל אחד מאיתנו בזמננו עתה

"התורה הזאת שנתן לנו הקב"ה, עץ חיים היא"¹. תורת ה', אינה נושאת רק את משפטי התורה והמצוה המפורשים בה, אלא "תורה" מלשון הוראה היא: כל ענייני התורה הינם הוראות חיים עבורנו, ובאו להורות כיצד לחיות את חיי היום-יום על-פי הוראות התורה.

ומובן, כי בזה גופא, חגי ומועדי התורה הינם בעלי הוראות כלליות ועיקריות, כל מועד כפי תוכנו המיוחד לו: חג הפסח, 'זמן חירותנו' – מלמד מהי חירות אמיתית; חג השבועות, 'זמן מתן תורתנו' – מלמד, לכל לראש, מהי תורה; וחג הסוכות, 'זמן שמחתנו' – מעניק תחושה והבנה אמיתית שמחה מהי.

ראש-השנה, המציין את זמן בריאת העולם, "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון"² – מלמד הוראה אודות כלליות הבריאה, ומטרת ותכלית בריאת העולם כולו, וכפי שיתבאר בדברים דלקמן.

1. רמב"ם הלכות תשובה פ"ט.

2. נוסח תפלת מוסף דר"ה. ר"ה כז, א.

האדם – שלימות הבריאה

ותחילה נקדים ביאור מה שנקרא יום ראש-השנה בתואר "תחילת מעשיך":
 דהנה, ידועה הקושיא³: הרי תחילת הבריאה היתה ביום כ"ה באלול⁴, וראש-השנה הוא היום השישי לבריאה – וכיצד אמרינן שביום ראש-השנה הוא "תחילת מעשיך"?
 וביארו בזה⁵, כי האדם (שנברא ביום השישי) הוא המביא את כל חלקי הבריאה אל שלמותם ומילואם⁶, באמצעות עבודתו ופעולתו בענייני העולם; ועוד זאת, שאף מתחילה היתה בריאת העולם וכל בראיו לשם כך – שיבוא האדם ויתקנם בעבודתו;
 ולכן, כל זמן שלא נברא האדם, היה חסר במציאותם של כל פרטי הבריאה – שלא באו עדיין לשלימותם, וכאילו שלא נבראו עד שנברא האדם; לכן, נחשבת בצדק בריאת האדם כ"תחילת מעשיך".

אלא, שבהתבוננות בזה, נראה הדבר תמוה: האפשר לומר כן? הלא עולם גדול ורחב ישנו מלבד בני האדם, כאמור⁷: "מה רבו מעשיך ה'", "מה גדלו מעשיך ה'"! – ואדרבה: כשעושים חשבון מכל פרטי הבריאה, נראה כי האדם אינו עיקר הבריאה; דהרי מין המדבר הוא המועט ביותר, דמועט הוא ממניין בעלי-החיים, ומועט עוד יותר ממין הצומח, ועוד יותר – ממין הדומם?
 אלא, דבאמת חידוש יש כאן, וממנו שמעינן הוראה עיקרית אודות כללות הבריאה, כדלקמן.

שלימות האדם – ביטולו לה'

הסדר הנזכר, בו מין הדומם הוא הגדול והמרובה, ולאחריו הצומח והחי, ורק לאחר מכן מין המדבר – נכון רק כאשר מתייחסים אל הכמות. אך מבחינת האיכות, הרי הסדר הוא הפוך:

המדרגה הנמוכה ביותר היא – הדומם, שאין בו כל סימן חיות וצמיחה; למעלה מזה – הצומח, בו ישנה תכונת הצמיחה והגדילה, אך אין בו תכונת חיים ותנועה כבעלי החיים; למעלה מזה – בעלי החיים, אך אף הם אינם מגיעים למעלת האדם – השלם מכל הנבראים, אשר מעלתו היא בשכלו אשר חנן אותו האלוקים.

3. בתורת החסידות. ראה לקוטי תורה ניצבים מז, ג. ועוד.

4. ויק"ר רפכ"ט.

5. ראה בחיי בראשית א, ג. ר"ן לר"ה טז, א. חדא"ג מהרש"א לר"ה כז, א. מאמר ד"ה זה היום, תש"ד ותש"ט. ועוד.

6. ראה ב"ר פי"א, ו: "כל מה שנברא כו' צריכין עשיה".

7. תהלים קד, כד, צב, ו.

כי אף שבבעלי החיים ישנה גם כן תכונת השכל במידה מסוימת⁸ – הרי אין שכל הבעל חיים משמש כמטרה לעצמו, אלא מציאותו היא רק בכדי לשמש ולשרת את צרכיו הטבעיים. משא"כ שכל האדם (באם אכן הנהגתו היא כאדם) – מטרתו האמיתית אינה לשמש עבור כלכול והשגת צרכי האדם הטבעיים, כאכילה ושתייה וכיוצא בהם – אלא הינו מטרה לכשעצמו, להשכיל ולהשיג בו דברי שכל.

ויתירה מזו – תכלית ושליומות שכל האדם היא, דלא זו בלבד שאינו נעשה משרת לצרכיו הטבעיים של האדם, אלא להיפך – הם נעשים משרתים לשכל: דעיסוקו באכילה ושתייה ושאר צרכי האדם, הוא בכדי שיוכל להתעלות ולהתרומם למעלה מעלה בדברי שכל ובעניינים רוחניים.

אלא שמכל מקום, מעלת שכל האדם אינה עדיין תכלית שליומות מין המדבר: דהנה, שליומות כל מין ומין היא בעת שנכלל במין הנעלה ממנו: תכלית הדומם – להיכלל בצומח, הצומח – בחי, החי – במדבר, ומין המדבר – שמעלתו היא בשכלו, שליומות האמיתית היא בעת ששכלו בא להכרה במה שלמעלה מן השכל ולמעלה ממציאותו. והכרתו והרגשתו בזה היא עד כדי כך, ששכלו נעשה בטל כלפי מה שלמעלה ממנו. כלומר: שכל האדם בא להכרה וידיעה במציאות בורא עולם, ועד שבא להכרה כי תכלית שליומותו היא – 'לבטל' את עצמו, וכן את מציאות העולם כולו, כלפי הקב"ה, בורא העולם ומנהיגו.

ביום השישי הושגה תכלית השליומות

אמיתת שליומות זו הנזכרת לעיל, הושגה בראש-השנה הראשון, יום השישי לבריאה – כאשר ברא הקב"ה את האדם הראשון על פני האדמה:

מסופר בדברי חז"ל⁹, שתיכף ביום בריאתו דרש אדם הראשון מכל הברואים והכריז לפנייהם: "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו!" – והיינו, שהכיר, ופעל גם על העולם כולו שיכיר, בכך שישנו "ה' עושנו", ובכך שצריך להתבטל ולהשתחוות לפניו.

זוהי השליומות האמיתית שבאה לעולם ביום השישי לבריאה, באמצעות בריאת אדם הראשון ופעולתו בקרב הנבראים – אשר לכן, הוא הוא עיקר הבריאה ותכליתה, וראוי ונכון לקרוא ליום זה יום "תחילת מעשיך".

הנהגה זו עודנה ממשיכה, וצריכה לחדור גם בחיינו עתה. כמוכח מן 'שיר של יום' דיום

8. ראה ברכות סא, ב ובכ"מ.

9. כמובא בפרקי דרבי אליעזר פ"א. זהר חלק ג סוף פ' אמור.

השישי, יום בריאת האדם, אותו קבעו לומר מדי שבוע בשבוע במשך כל השנה – "ה' מלך גאות לבש"¹⁰. כי זו היתה פעולתו של אדם הראשון ביום זה, שהכיר תיכף עם בריאתו את ריבונו של אדון כל עולמים, ורומם את עצמו – ואת כל העולם כולו עימו – להיות בטל אל ה' עושנו, מלך כל הארץ.

לא הכמות עיקר

ההוראה מכל האמור בקצרה:

כאשר יתבונן האדם באורחות חייו, ישים אל לבו – כי רוב משך ימי חייו ורוב ענייניו, מוקדשים עבור דברים הנראים, בהשקפה ראשונה, כדברים גשמיים והוויות העולם. כמו אכילה ושתיה ודומיהם, עם כל ההכנות הדרושות להם¹¹;

כמו כן, מתוך כללות בני האדם, מין ה'מדבר' – גדול מספרם של אלו ה'מונחים' בהוויות העולם, מאלו ה'מונחים' בעניינים רוחניים. ובכלל – מרגיש האדם שמוקף הוא בעולם גדול, שכל-כולו מונח בעניינים גופניים חומריים; ומכך יכול האדם ליפול בספיקות, ולבוא למסקנא כוזבת – שהדברים הגופניים והגשמיים שבעולם, הם העיקר.

ולזה בא יום ראש-השנה ומלמדנו, שהאמת הגמור הוא ההיפך מזה:

בששת ימי בראשית, נוצלו חמשה ימים מלאים (וגם חלק מיום השישי¹²) עבור בריאת כל הנבראים השונים. ועם זאת, הנה דוקא האדם, שבכמות (בזמן ובמקום) אינו אלא חלק קטן ביותר מן הבריאה – הוא המהוה עיקר ותכלית הבריאה. ובאדם גופא – אין הגוף שהוא "עפר מן האדמה" עיקר (אף שיצירתו ארכה כמה שעות¹³), אלא דוקא נשמתו, אותה נפח בו הקב"ה תוך רגע קטן ("ויפח באפיו נשמת חיים") – נשמה שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"¹⁴.

מכאן נלמדת הוראה נוספת:

כאשר מדברים עם הזולת אודות הצורך לקיים תורה ומצוות בחיי היום יום, בהתאם לציווי ה', בורא כל העולם, המשגיח על כל אחד ואחת בכל מקום ובכל רגע – ישנם אחדים השואלים: אם אמת הדבר שזוהי תכלית הבריאה, איך יתכן ששומרי התורה והמצוה עם כל הדקדוקים, עדיין אינם במספר המכריע? ואיך יתכן בכלל שבני ישראל הם "המעט מכל העמים"?

10. סוף מס' תמיד ובפיה"מ שם.

11. ראה בזה הקדמת הרמב"ם לפיה"מ, קרוב לסופה: ד"ה דע כי הקדמונים חקרו.

12. ראה רמב"ן בראשית ב, ג. חדא"ג מהרש"א לסנהדרין לח, ב.

13. סנהדרין לח, ב.

14. תניא רפ"ב.

ולזה בא יום ראש-השנה ומלמדנו: "זה היום תחילת מעשיך" – אין הכמות עיקר כי אם האיכות. ולכן, אף שהאדם הוא קטן בכמות, הרי יכול הוא לפעול בחלקו בעולם, ועד שיכול הוא לרומם את העולם כולו ולהביאו לידי הכרה ש"ה' מלך גאות לבש" – להמליך את הקב"ה על העולם כולו.

"ללמדך" דרכי אדם הראשון

הוראה ועידוד נוסף בעבודה האמורה, מלמדת אותנו התורה מאופן בריאת האדם: בריאת האדם נבדלת משאר הנבראים בכמה דברים, ובמיוחד – בכך שנברא יחידי, דלא כשאר הנבראים שנבראו מלכתחילה במספר רב.

דבר זה מורה ומדגיש, דגם איש אחד ויחיד, יש בידו היכולת להביא את הבריאה כולה אל תכליתה ושלמותה, כשם שעשה אדם הראשון שהכריז ואף פעל אצל כל ברואי העולם: "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו".

ואל יאמר אדם, כי זהו דבר מיוחד לאדם הראשון, ואין שייך ללמוד מכאן הוראה בעבודתנו אנו – דכבר הורונו חז"ל: "לפיכך נברא האדם יחידי, ללמדך . . . נפש אחת מישראל כאילו . . . עולם מלא". כלומר: מה שברא הקב"ה את האדם יחידי דוקא – הרי זה גופא נעשה בכדי להורות לנו וללמדנו כי אף הנהגתנו צריכה להיות באופן כזה.

הוי אומר:

כל יהודי ויהודי, גם בזמננו זה, באיזה מקום שיהיה ובאיזה מעמד ומצב שבו הוא נמצא – יש לו את היכולת המלאה (וממילא – גם החובה לנצל) לפעול בעצמו להשיג את השלמות הכי עליונה, של ביטול וקבלת עול מלכותו של הקב"ה. ולא בעצמו לבד, אלא גם בעולם שסביבו, שיכיר וירגיש כי "ה' מלך גאות לבש".

ויום ראש-השנה, אותו יום בו נברא האדם הראשון יחידי בעולמו – הוא המזכיר לכל יהודי אודות חובתו זו:

יום ראש-השנה – הוא היום המודיע את חוסר האמת בתירוציהם של אלו שאין ממלאים את חובתם זו, באמנם ש'אי אפשר לשנות את העולם', או – שהוריהם לא הכינו אותם לכך בחינוך המתאים, או – דהעולם גדול כל כך והוא אינו אלא אחד ויחיד, ואיך יכול לפעול בו מאומה?

יום ראש-השנה אף נותן את הכוחות למלאות את חובתנו זו: ביום זה מתחדשת הבריאה כולה; יום זה פותח שנה חדשה ונותן כוחות חדשים ו'רעננות' חדשה – כשם שהיה בראש-השנה הראשון, בו נברא האדם בכוחות חדשים, שבהם הצליח להביא את כל הבריאה להשתחוות לפני ה'.

יעזור ה' יתברך, שכל אחד ואחת בתוככי כלל ישראל יעשה את העבודה האמורה בחלק שבעולם בו הוא נמצא; ומתוך האיחוד של כל חלקי העולם הקטנים – יכירו וידעו כל יושבי תבל כי ה' הוא מלך, ותקריים בקרוב ממש תפילת כולנו:

"מִלֹּךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלֵךְ בְּכִבּוּדךָ . . וידע כָּל פֶּעוּלָה כִּי אַתָּה פִּעַלְתָּנוּ כו'" – שמלכותו ושררתו של הקב"ה תהיה מוכרת ומפורסמת על פני כל העולם הזה, עד שכל "פעול" ו"יצור" ידע כי הקב"ה הוא בוראו ומנהיגו, "ויאמר כָּל אִשָּׁר נִשְׁמָה בָּאֲפֹה ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מִשְׁלָה".

ה"עולם מלא" של הזולת

בנוגע לבריאת האדם (ביום השישי לבריאה - ראש השנה) אמרו חז"ל: "לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך".

ולכאורה צריך ביאור, דשני הטעמים על זה שהאדם נברא "יחידי" מנוגדים הם. כי, לטעם הראשון מודגש בזה שהאדם הוא "יחידי" גדולתו וחוזקו של האדם, אשר הוא "עולם מלא". ומכיון ש"אין דיעותיהם שוות"², הרי הדגשת חשיבות היחיד תביא לחילוקי דעות, לכך שיעמוד האדם בתוקף על דעתו האישית, שהרי היא דעה של "עולם מלא"! וא"כ, איך מתאים זה עם מה שאמרו שבריאת האדם יחידי היא "מפני שלום הבריות"?

והביאור הוא פשוט, כי למרות היות האדם "עולם מלא" ו"אין דיעותיהם שוות", מ"מ אסור לשלול דיעה מנוגדת, ואדרבה, זה שהאדם הוא "עולם מלא" מלמדנו שגם השני הוא עולם מלא, ולכן חייבים להתעמק ולהתחשב בדעתו של השני ברצינות הראוי, מחמת היותו עולם מלא.

וע"י התעמקות בדעתו של השני, מביא הדבר גם לידי זה שיתעמק עוד יותר בדעתו שלו, להבין יותר את מעלותי וחסרונותי, ובכך להשלים גם את ה"עולם מלא" שלו.

ונמצא, שב' הטעמים מחזקים זה את זה, שהדגשת חשיבותו של כל יחיד כ"עולם מלא" היא המביאה לידי שלום אמת בין הבריות.

בריאת העולם אינה סיבה ליום-טוב...

קביעות ראש השנה אינה ביום בו החלה בריאת העולם (כ"ה באלול³), אלא ביום השישי לבריאה - יום בריאת האדם;

ללמדנו, כי בריאת העולם מצד עצמה - אינה סיבה לשמחה ויום-טוב. דהרי העולם (מלשון 'העלם') הינו מעלים ומסתיר על אור ה': אין נרגש בו שהקב"ה הוא המהווה אותו ומקיימו, ועד שנותן מקום לא רק לדעה כוזבת ש"שתי רשויות הן", אלא אף ש"אני ואפסי עוד"!

משא"כ בבוא יום בריאת האדם, לו ניתן הכוח לגלות בעולם את האור האלוקי, באמצעות הנהגתו בעולם על-פי התורה - זהו יום הראוי לקבעו כיום זיכרון.

1. סנהדרין לו, א במשנה.

2. ראה ברכות נח, רע"א. סנהדרין לח, א. ועוד.

3. ויק"ר רפכ"ט.

שער שני שואלין ודורשין

ביאורים בעבודה הרוחנית דראש השנה

שמעו נא רבותי דיינים מומחים, כל נדר או שבועה ..
על כן יהיו בעיניכם כאילו הייתי פורטם:

להתיר את הנדרים ולקדש את העולם

יש לבאר את שייכותה של "התרת נדרים" לעבודה הרוחנית של ראש השנה:

בנוגע לעניין הנדרים מוצאים אנו מאמרי חז"ל הסותרים לכאורה. מחד דיברו בשבח הנדרים שהם "סייג לפרישות"¹, והיינו שהנדר מסייע לאדם בעבודתו ומביאו להתעלות; ומאידך, אמרו שגוערים בנודר, ואומרים לו: "לא דייך מה שאסרה לך התורה, אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים?²"

ויישוב סתירה זו, הוא שכנגד שני מיני בני אדם דיברו חכמים:

יש מי שעומד בדרגה נחותה, וענייני הגשמיים עלולים להובילו מדחי אל דחי להגשמה וחומריות ועד לדברים האסורים. אותו יהודי צריך לפרוש מענייני מותרות וחומריות, אבל הדבר קשה עליו לפי שהוא כרוך אחריהם. וכנגד אנשים אלו דברו חכמים ואמרו "נדרים סייג לפרישות" – כי כאשר האדם נודר והופך את המותרות לאיסור גמור, בנקל לו יותר לפרוש מהם. ואזי יוכל להתעדר ולהזדכך ולעלות במעלות הקדושה.

לעומתם, מי שנתעלה בעבודתו דרגה אחר דרגה, עד אשר כבר אין סכנה שענייני הגשמיים יפילוהו לחומריות, הנה אסור לו לנדור, ואומרים לו "דייך מה שאסרה לך התורה". תכלית בריאת העולם היא שבני ישראל יזכרו ויקדשו את הגשמיים על ידי שמנצלים אותה

1. אבות פ"ג מי"ג.

2. ירושלמי נדרים פ"ט ה"א.

לקדושה ולעבודת ה'. וממילא אסור לאותו יהודי לפרוש מענייני העולם, אלא מצווה הוא לנצל את הדברים הגשמיים לעבודתו ית', ולזככם.

ובכך יובן גם סוד עניין "התרת נדרים"³:

כל יהודי ויהודי יש בו את הכח להיות מרום מענייני הגשמיות, ולנצלם אך ורק לעבודתו ית', אלא שלפעמים אין כח זה גלוי אצלו, ובחיצוניות הוא נוטה לתאוות העולם. יהודי זה נודר נדרים, משום שהוא זקוק לסיוע לפרוש מענייני הגשמיות.

כאשר בא יהודי זה לפני החכם, עומד החכם ומתיר נדרו, באופן שמגלה שמעיקרא הי' הנדר טעות, כי באמת יש בו כח להיות מרום ומפרש מן התאוות, אלא שהי' כח זה בהעלם, והחכם מגלה בו כח זה, שיוכל להביאו לידי פועל. ואזי ממילא אין צורך בעניין הנדר, ואדרבא, מצווה הוא להתעסק בעניין גשמי זה ולקדשו [וראה במקור הדברים שגם עניין הנדרים פועל קדושה בענייני העולם].

ועניינה הרוחני של התרת נדרים, שייך בייחוד בערב ראש השנה:

נתבאר לעיל, שראש השנה, "זה היום תחילת מעשיך" (נוסח תפלת ר"ה), הוא זמן של חידוש כללות עניין הבריאה⁴. וכהכנה לחידוש זה יש לתקן את כללות העולם ולזככו.

ענייני העולם נחלקים לשלושה: א. ענייני קדושה. ב. דברי הרשות. ג. ענייני איסור. רוב ענייני הבריאה הם דברי הרשות שאינם קדושה ואינם איסור, ובהם היא עיקר עבודת האדם עלי אדמות לזככם ולקדשם. וממילא בערב ראש השנה, כאשר יש לתקן את כללות העולם, צריכים לפעול זיכוך והתקדשות בענייני הרשות שבעולם.

ומשום כך תיקנו בערב ראש השנה התרת נדרים, כי התרת הנדרים מורה על ההתעסקות בבירור וזיכוך ענייני הרשות שבבריאה, ובכך מתקנים את העולם כולו לקראת חידושו ביום ראש השנה [וראה עוד במקור הדברים שטעם זה יש להשתדל להחיר בפני עשרה מישראל דווקא].

זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון,
כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב:

המשכת אור הקדושה בעולם על ידי המשכת הקדושה בגוף האדם

בתפילת ר"ה אומרים "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, כי חוק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב". וממשמעות התפילה עולה, שהטעם ל"זה היום תחילת מעשיך

3. ראה גם לקוטי שיחות חל"ג עמ' 186 ואילך.

4. ראה פרי עץ חיים שער ר"ה ועוד. לקוטי תורה נצבים נא, א ואילך. ובכ"מ.

זכרון ליום ראשון", הוא "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב". ויש לעיין בדבר: מהי השייכות בין "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב", למה שראש השנה הוא יום תחילת הבריאה?

מקורו של הפסוק "כי חק" וגו' הוא בתהלים⁵, ושם הוא משמש כנתינת טעם למצוות תקיעת שופר: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו – כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב", וכפי שביארו שם המפרשים, שיש לתקוע בשופר בראש השנה משום שהוא חוק לישראל והוא יום המשפט על השנה כולה⁶.

אבל בברכת שופרות⁷ מוסב הפסוק "כי חק" וגו' על "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון", והדבר צריך עיון וביאור⁸.

תכלית ותחילת הבריאה

עבודת ראש השנה היא הכתרת הקב"ה למלך על העולם, וכפי שאמר הקב"ה "אמרו לפני בראש השנה מלכיות . . כדי שתמליכוני עליכם"⁹. בראש השנה פועלים בני ישראל שמלכותו ית' תהי' גלוי' ונרגשת בכל המפעל והיצור, ועד לברי' הנחותה ביותר – "וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו" (תפלת ר"ה).

עבודה זו נרמזת במה שאומרים "זה היום תחילת מעשיך" – "היום" סתם, הוא היום הידוע שבו נברא אדם הראשון¹⁰ – יום ראש השנה. ביום זה פועלים בני ישראל שהאלוקות תהי' בגילוי בעולם, ועד שיהיו יכולים להצביע עלי' בגלוי ולומר "זה". וכעין שאמרו¹¹ על צדיקים לעתיד לבוא, ש"כל אחד ואחד מראה באצבעו" ואומר "הנה אלקינו זה" וגו'.

יום זה נקרא "תחילת מעשיך", אף שבפשטות תחילת הבריאה הייתה בכ"ה באלול, משום שתכלית בריאת העולם היא שיהי' בו גילוי אלוקות, ועבודה זו התחילה רק ביום השישי, כאשר נברא אדם הראשון, והתחיל לגלות אלוקות בעולם בבחינת "זה".

לגלות בעולם את עצמותו ית'

והנה, גם קודם בריאת אדם הראשון ביום השישי הי' גילוי אלוקות בעולם. וכפי שאמרו

5. פא, ה.

6. רש"י ומצודות שם.

7. שמקורה ב"תקיעתא דרב" – ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג.

8. ראה ספר השיחות תש"נ עמ' 129 הע' 47.

9. ר"ה טז, א. לר, ב.

10. זהר ח"ב, לב, ב ובכרמ"ז שם.

11. סוף תענית ובפרש"י.

חז"ל על הפסוק¹² "יום אחד" – "שבו היה הקב"ה יחידי בעולמו"¹³. ובסה"ק¹⁴ ביארו שהיות הקב"ה "יחידי", היינו שכל הנבראים כולם (שנבראו מאין ליש ביום הראשון – ראה רש"י לבראשית א, יד. שם כד) היו בטלים אל הבורא ית"ש, ו"הי' אז נראה ונגלה איך שהוא ית' אחד, דגם מה שנתהווה אינו בבחינת מציאות דבר".

יתר על כן, אמרו חז"ל ש"עולם על מילואו נברא"¹⁵ – והיינו שהי' בו את שלימות הגילוי האלוקי המתאים לפי ערך העולם. ונמצא שהי' בעולם גילוי אלוקות באופן מושלם.

ואף על פי כן, ברא הקב"ה את האדם ביום השישי, בכדי להאיר את העולם באור אלוקי. כי אור הקדושה שבעולם הוא מצומצם ומדוד לפי ערך העולם, והיהודי צריך לעמול ולהמשיך בעולם את מדריגת הקדושה שאין העולם ראוי לה מצד נחיתותו. על ידי לימוד התורה וקיום המצוות מגלים לעולם את עצמות הבורא ית"ש, גילוי שלמעלה ממדידת והגבלת העולם.

חיבור הנשמה והגוף

הדרך בה פועלים את גילוי עצמותו ית' בעולם, בבחינת "זה", היא על ידי שהאדם מחבר בעבודתו הפרטית את הנשמה והגוף, כמו שיתבאר לקמן. כאשר מחבר יהודי את גילוי האלוקות שבנשמה – בחינת "זה", עם הגוף הגשמי, אזי "במידה שאדם מודד בה מודדין לו"¹⁶ – ונמשך גילוי אלוקי בבחינת "זה", בעולם הגשמי והחומרי.

עבודת חיבור הנשמה והגוף נרמזת בפסוק "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" (בהבא לקמן ראה לקוטי תורה נצבים מז, ג):

"חק לישראל" – עבודת הנשמה בלימוד התורה

"חוק" הוא לשון מזון, וכעניין שנאמר "הטריפני לחם חוקי"¹⁷. התורה נחשבת מזון ולחם לנפש, משום שחכמת התורה נתפסת ונקלטת בפנימיות נפשו של היהודי. ונאמר כאן "חק לישראל" משום שלימוד התורה נעשה על ידי הכוחות הנעלים בנפש האדם, ועל כן הוא נקרא "ישראל" – אותיות "לי ראש"¹⁸.

"משפט לאלקי יעקב" – עבודת הגוף בקיום המצוות

12. בראשית א, ה.

13. בראשית רבה פ"ג, ח.

14. המשך תערי"ב ח"ב עמ' תתקצח.

15. ראה בראשית רבה פ"ד, ז. פי"ג, ג.

16. סוטה ח, ב.

17. משלי ל, ח.

18. פרי עץ חיים שכ"ט פ"א.

אמנם, אין האדם מסתפק בעבודה זו בלבד, אלא הוא עוסק גם בעבודת קיום המצוות, ננקראו בשם משפט (עיין בלקו"ת שם שמבאר ש"משפט" הוא מלשון הילוך, ומורה על הילוך אור הקדושה עד למקומות הנחותים). עבודת קיום המצוות שייכת ל"יעקב" מלשון עקב, משום שהיא נעשית על ידי כוח המעשה הנחות, והיא ממשיכה את הקדושה בדברים הגשמיים הנחותים.

וכאשר ממשיכים בני ישראל את האור הנשגב שבבחינת "זה" אל עבודת קיום המצוות שלהם, והיינו שהם עוסקים הן בלימוד התורה והן בקיום המצוות יחד - המשכת בחינת "זה" בגוף - הרי הם פועלים שתומשך בחינת "זה" גם בעולם.

הוא שאומרים בתפילה "זה היום תחילת מעשיך" - בראש השנה נמשכת בעולם בחינת האלוקות שלמעלה מן העולמות - "זה", והטעם לכך הוא "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" - שבני ישראל עוסקים בתורה ומצוותי יחד.

"לא אד"ו ראש" - הרי ר"ה הראשון היה ביום שישי?

בנוגע לקביעות ימי ראש השנה, ידוע הכללי "לא אד"ו ראש" (- לעולם אין ראש השנה חל בימים ראשון, רביעי ושישי). ולכאורה יש כאן מילתא דתמיהא: הלא ראש השנה הראשון (יום בראש אדם הראשון) היה ביום השישי?

ויובן בהקדים ביאור הסיבה לכך ש"לא אד"ו ראש":

דהנה, הרמב"ם בבארו עניין זה ("לפיכך עשו יום קביעה ויום דחיה כדי לפגוע ביום הקיבוץ האמיתי¹"), לא ביאר טעמו - מדוע קבעו את 'ימי הדחיה' לימים אלו דוקא? ויש לבאר - שהטעם האמיתי בזה הוא על-פי קבלה, כדלקמן; והרמב"ם, עם היותו מקובל גדול (כידוע בשם הבעש"ט), לא ביאר הטעם מפני שנוהר מלגלות דברי קבלה² אפילו ברמז.

דהנה, ראש השנה הוא יום הדין ומשפט

(ובפרט יום א' דראש השנה, שהוא 'דינא' קשיא), והוא יום קבלת עול המלך - שהם דברים השייכים לאופן ההנהגה דמידת ה'גבורה'; לכן, קבעו שלא יחול ראש-השנה בימי אד"ו דוקא - מאחר והם שייכים למידה ההפכית, מידת ה'חסד': יום ראשון - הוא כנגד מידת החסד, הספירה הראשונה; יום רביעי - כנגד מידת הנצח (הספירה הרביעית), שהיא 'ענף' למידת החסד. ויום שישי - הרי נאמר בו (בבריאה) פעמיים "טוב", שזה מורה על חסדים.

על-פי זה יתבאר, מדוע ראש-השנה הראשון יכול היה להיות ביום השישי:

כי מה שראש-השנה עכשיו שייך למידת ה'גבורה', הוא משום שקבע הקב"ה שהמשכת החיות וההשפעה עבור השנה החדשה, תהיה תלויה בעבודת האדם (שזהו תוכן עניין הדין ומשפט, וקבלת עול המלך בראש השנה); משא"כ בראש השנה הראשון, תחילת בריאת העולם - הרי כללות הבריאה וההמשכה אז לא היתה תלויה בעבודת האדם (שעדיין לא היה בעולם), אלא הייתה רק מצד חסדו של הקב"ה, "כי חפץ חסד הוא" (- דרצונו 'להשפיע' ולברוא את העולם היה רק מצד חסדו וטובו, ולא מצד סיבה - עבודת האדם). ומכיוון ששייך הוא למידת ה'חסד', לכן היתה קביעותו ביום השישי - השייך לחסדים.

1. רמב"ם הל' קידוש החודש רפ"ו. וטשו"ע או"ח סתכ"ח.

2. ואף שהכלל "לא אד"ו ראש" שייך לקביעות ש"פ החשבון, משא"כ בזמן שהיו מקדשים ע"פ הראיה - הנה לדעת הרס"ג (הובא ביסוד עולם שער ד פ"ו) גם בזמן שמקדשים ע"פ הראיה, עיקר הקביעות מן התורה היא ע"פ החשבון.

3. שם ה"ו.

4. וכפי שהשיג עליו הראב"ד.

5. ראה ספר השו"ת קיץ הש"ת עמ' 41 ובהערה (וש"ג).

6. פ"ח שער ר"ה פ"א ב.

ה'ראש' של השנה – שעות ורגעים יקרים ונעלים

ראש השנה נקרא בשם 'ראש' השנה דוקא, ולא 'תחילת' השנה - מאחר ובאמת אין הוא רק יום המציין את מועד תחילת השנה, אלא הוא יום בעל תוכן מיוחד המתבטא בכך שהוא 'ראש' השנה.

ומבואר בזה, שראש השנה הוא בדוגמת הראש דגוף האדם: כשם שהראש - חיות כל האברים כלולה במוח שבו, וממנו נמשכת היא לכל האיברים - כן גם 'ראש' השנה, כלולה בו בהעלם חיות כל ימי השנה הבאה, וממנו מתחלקת אחר כך החיות בגלוי לימים הפרטיים.

לפי-זה נמצא, אשר השעות והרגעים בימי ראש השנה, נעלים הם מן שאר ימות השנה, הן ב'כמות' והן ב'איכות':

ב'כמות' - זמן קצר בראש השנה, כולל בתוכו ימים רבים מימות השנה, אשר חיותם כלולה בו; וב'איכות' - בדומה לאיכות חומר המוח שבראש, אשר שלמותו (והפכה, ח"ו) נוגעת ביותר עבור כל אברי הגוף.

ויש לומר שזהו אחד הטעמים לאזהרת כ"ק רבותינו¹, לייקר ביותר וביותר את הזמן דימי ראש-השנה - כי השעות והרגעים בימים אלו כלליים הם, ובם תלויה חיות כל ימות השנה.

עיקר ושלמות הבריאה: ה'אדם' שבאדם

קביעות ראש-השנה (יום "תחילת מעשיך") אינה ביום הראשון למעשה בראשית, אלא ביום

השישי, יום בריאת האדם: כי אף שכל הברואים שבעולם - דומם, צומח וחי - קדמו לבריאתו, לא נשלמה תכליתם וצביונם עד שנברא האדם, שלימות ותכלית הבריאה.

האדם הוא "עולם קטן"², וכשם שהוא בכללות הבריאה, כן הוא גם באדם עצמו:

במשך ימי חייו מתהלך ועולה האדם ממדרגה למדרגה: בתחילה הוא במדרגת 'דומם', אחר כך במדרגת 'צומח' ו'חי', ובאחרונה - כשעומד על דעתו ושכלו והרוחניות שבו - מגיע למעלת 'אדם'; וגם כאשר בא למעלת אדם, הנה באורח חייו ומעשיו ישנם גם כן מדרגות אלו: חלק מזמנו - משתווה הוא לדומם, כמה שעות ביום - פעולותיו בדוגמת פעולות הצומח והחי, ורק חלק ממעשיו מעיד על מעלת האדם, נברא שכלי ורוחני, גוף ונשמה שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"³.

ולזאת מלמדנו ראש השנה - כי עיקר ושלמות הכל הוא ה'אדם': מעלת ה'אדם' שבאדם עצמו;

ועוד זאת - השלמות שהביא אדם הראשון בבריאה, היא בכך שפעל לרומם אף את שאר חלקי הבריאה (כסיפור חו"ל⁴, שתיכף לבריאתו הכריז לכל הברואים: "בואו נשתחוה כו' לפני ה' עושנו"); וכן הוא ב'עולמו' הפרטי של כל אחד: רק כאשר מזכך ומגביה גם את חלקי חייו ופעולותיו בהם משתווה לחי, צומח ואפילו דומם, עד שגם הם נעשים חדורים ברוחניות וקדושה - רק אז הוא אדם באמת, נברא אשר כולו אומר: "בואו נשתחוה . . לפני ה' עושנו" - על ידי אורח חיים בדרך התורה והמצוה אשר נתן לנו ה' עושנו.

3. תנחומא פקודי ג. ת"ז סס (ק, ב). וראה אדר"נ פ"א.

4. תניא רפ"ב.

5. (8) פדר"א פ"א.

1. לקוטי תורה ר"פ תבוא. עטרת ראש בתחילתו.

2. ראה ספר המאמרים תרצ"ז ע' 310.

חידושי סוגיות

עיון ופירוש בעניני המועד

בפלוגת המפרשים אי שמיטה אפקעתא דמלכא או חובת גברא

יפלה בסברות החקירה לענין שביתת הארץ ולענין שמיטת קרקע, ובהנפק"מ שיש בזה / ידון בראיות לכאן ולכאן, ויסק להוכיח דגדר שמיטת קרקע כשמיטת כספים / יעמיק הדק היטב בדין שמיטת כספים, אם החוב נפקע או לאו ואם יש בזה דין פריעת בע"ח מצוה

שבת לה' . . שבת שבתון יהיה לארץ . . שנת שבתון יהיה לארץ" (שם, ד-ה²), וכמ"ש הרמב"ם במקום אחר (במנין המצות (מצוה א') שבהכרת להל' שמיטה ויובל) שהמצוה היא "שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה"⁴; או דילמא גדר המצוה הוא דין על הגברא שישבות האדם מעבודת הארץ, כלשון הכתוב "בחריש ובקציר תשבות", וכלשון

א

יקדים החקירה לענין שביתה מעבודת קרקע אם הוא חיוב על החפצא או על הגברא, ויבאר דתלוי בטעמי מצוה זו

כתב* הרמב"ם בריש הל' שמיטה ויובל, גבי מצות שביתת הארץ בשביעית, וז"ל: "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר (בהר כה, ב) ושבתה הארץ שבת לה' ונאמר (תשא לד, כא) בחריש ובקציר תשבות". וכבר נודע בשערים חקירת האחרונים בגדר יין זה (ראה מנ"ח מצוה קיב. ביאור הרי"ף פז-

רלא לשהמ"צ רס"ג מ"ע סא (רסג, ג ואילן. רסה, ב ואילן²), אי גדר המצוה הוא שחל דין על הארץ שתהא שובתת, כמשמעות לשון הכתובים בפרשת בהר "ושבתה הארץ

(3) ברמב"ם ריש הל' שמיטה ויובל הביא (מהנ"ל בפנים) רק הכתוב "ושבתה הארץ", ובסהמ"צ מ"ע קלה: "(והוא אמרו . . בחריש ובקציר תשבות) וכבר נכפל זה הציווי פעמים ואמר שבת שבתון יהיה לארץ . . האי שבתון עשה (ואח"כ) ואמר גם כן ושבתה הארץ". ובפרש"י ע"ז (טו, ב) הביא הכתוב "שנת שבתון יהיה לארץ". וראה לקמן הערה 4, 7.

(4) להעיר מתו"כ עה"פ (בחוקותי כו, לד. מג) "אז תרצה הארץ גו' והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותי" - "בשביל שתדעו שהארץ שלי כו' והיא תשמש מאיליה כל שמיטים שהיא חייבת לי".

(* מוגש כאן לרגל שנת השמיטה - תשפ"ב.
(2) ובספר לאור ההלכה להגרש"י ז"ל (ע' צד) ציין עוד ספרים דשקו"ט בזה.

ואפילו כשנעשה הדבר ע"י גוי⁸, עובר בעל הקרקע על מצות עשה זו; אבל אי נימא דחובת גברא היא, הרי כשגוי עובר את אדמתו של הישראל אין בעל הקרקע עובר.

ב

יפלפל בפלוגתת הב"י והמבי"ט בהפקר הפירות אי אפקעתא דמלכא היא או חובת הגברא, וידון בהנפקותות שיש בזה

והנה, מעין זה אשכחן חקירה ופלוגתא שכל הספרים מלאים בה⁹, במצות עשה אחרת שבשביעית – הפקר הפירות, "והשביעית תשמטנה ונטשתה" (משפטים כג, יא)¹⁰, שנחלקו הב"י והמבי"ט (שו"ת אבקת רוכל סי' כד. שו"ת מבי"ט ח"א סי"א. מהרי"ט ח"א סי' מב, מג) בדין פירות עכו"ם הגדלים בקרקע שבארץ ישראל, אם נוהג בהן דין פירות שביעית. ויסודו תלוי במה שיש לדון אי מצוה זו דשמיטת הפירות היינו שצריך בעל-הבית הישראלי להשמיט [פירוש, להפקיר]¹¹ מה שהארץ מוציאה בשביעית,

הרמב"ם הנ"ל⁵ "שבות מעבודת הארץ ועבודת האילן".

ובל החקירה היא בנוגע לחיוב עשה דשביטה, אבל בנוגע ללאווין שבזה, "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (בהר שם, ד), פשיטא מילתא שהאיסור לא-תעשה הוא רק על הגברא, "שלא יעבוד עבודת הארץ בשנה זו כו'" (לשון הרמב"ם בהכותרת להלכות שמיטה ויובל מצוה ב').

ויש לבאר חקירה זו בסברא, דתליא מילתא בין הטעמים שמצינו למצות שמיטה. דאם הטעם הוא "שתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה" (מ"נ ח"ג פל"ט), נמצא שהעיקר כאן הוא שביתת הארץ. ואם הטעם הוא "לקבוע בלבנו כו' ענין חידוש העולם כי ששת ימים עשה כו' הכתיב מנוחה על עצמו כו'" – "אין דבר מיוחד מרשותו רק שהכל ברשות אדון הכל" (חינוך מצוה פד. שכח⁷), נמצא שהעיקר כאן הוא שביתת האדם. ודו"ק.

ומהנפקותות שיש מזה לדינא, דאם המצוה חלה על קרקע של ישראל שתהא צריכה שביתה, שוב ליכא נפק"מ מיהו הגברא המבטל שביתה זו ועובר בקרקע,

(8) ראה תוס' ר"ד ע"ז שם (מהדו"ק). חכמת שלמה (מהרש"ל) ב"מ ז, א. ובתוס' ר"ד (בשם המורה – רש"י) וח"ש הביאו הכתוב "שבת שבתון יהיה לארץ".

(9) ראה בכל האמור כאן (וגם בכמה פרטים מהבא לקמן בהמשך הדברים): מנ"ח מצוה פד. ביאור הרי"ף פערלא שם (רסו, א ואילך). ובלאור ההלכה שם (ע' צו) הביא עוד כמה ספרים. אנציקלופדיה תלמודית בערכו. ובצפת פענח (מאכא"ס פ"י הט"ו (ז, ד). נדרים פ"ו ה"ג (יג, א). תרומות פ"ב סה"ב (מה, ב). מת"ע פ"ו ה"ה (סג, ב). ועוד) דפליגי הראשונים, מחלוקת רש"י ותוס' בר"ה טו, א.

(10) וראה חינוך מצוה פד "ומצוה זו שהיא להפקיר כל פירותיה ומצוה אחרת שצוינו האל-ל לשבות בה כו' קשר אחד להם".

(11) והנהגתו מוכיחה שהפקיר ואינו צריך הפקר בדיבור, או שסתמיה – אוקמי בחזקת כשרות.

(5) ועד"ז לשונו במנין המצות בריש ספר היד מ"ע קלה ובסהמ"צ שם. ועפ"ז יומתק מה שבסהמ"צ הביא הכתוב "בחריש ובקציר תשבות" ורק אח"כ יוכבר נכפל זה הציווי פעמים ואמר שבת שבתון. ובמנין המצות שם הביא רק הכתוב "בחריש ובקציר". וכן הוא בחינוך שם "לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית שנאמר בחריש ובקציר תשבות ובא הפי' כו'". אבל להעיר שבריש הל' שמיטה ויובל הקדים הרמב"ם הכתוב "ושבתה הארץ".

(6) וראה לשונו בסהמ"צ ובמנין המצות בתחילת ספר היד מל"ת רכ ואילך. וראה צפנת פענח מהד"ת ד, רע"ג.

(7) וראה רמב"ן בהר כה, ב. ובארוכה אברבנאל ריש פרשת בהר.

גברא היא על בעה"ב להפקיר, הרי בגודר שדהו ונועל כרמו (אע"פ שהוא עובר על מצות עשה זו, מ"מ) אסור לזולתו לקחתם, ואם לוקחם הרי הוא עובר על איסור גזילה. אבל אי נימא דאפקעתא דמלכא היא, אפשר ליטול את הפירות ולזכות בהם אפילו בעל כרחם של בעלים.

ועוד נפקותא פשוטה נאמרה בזה. דהנה, כיון שהשביעית פטורה ממעשרות מצד זה שהפירות הם הפקר – הרי אם החיוב הוא שהאדם יפקירם, צריך לומר שפירות שביעית שאינו מפקירם (גודר שדהו כו'), יהיו חייבים במעשרות; אבל אי אמרינן דהפירות הם הפקר מחמת אפקעתא דמלכא, הרי מוכן, שאף כשאנו מפקיר אין הדבר משנה בדין הפירות מאומה והפירות פטורים ממעשרות.

איברא, דאפשר לומר שגם כשאדם מתכוון בפירוש שלא להפקיר פירות שביעית, מ"מ פטורים הם ממעשרות אפילו לפי הסברא שחובת גברא היא ולא אפקעתא דמלכא, כי י"ל שפטור פירות שביעית ממעשרות מטעם הפקר אינו מפני שהם הפקר בפועל, אלא מצד עצם החיוב שיש להפקירם. ומחלוקת הב"י והמבי"ט הנ"ל היא בעיקר לגבי פירות עכו"ם בשביעית, משא"כ בפירות של ישראל שהוא מצווה להפקירם – י"ל דגם להב"י דסבר שהוא חובת גברא עדיין יהו הפירות פטורים ממעשרות בשלא הפקיר מצד עצם החיוב שיש להפקירם.

ודו"ק היטב במש"כ הב"י (אבקת רוכל שם) בתוך דבריו: "כי לא נפטרו פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר וכל

וכלשון הרמב"ם בספר המצות (מ"ע קלד)¹² שצונו להפקיר כל מה שתצמח", ובספר היד (הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד) כ' "להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית"¹³, וא"כ אין הדין דפירות שביעית חל אלא מכח בעל הקרקע הישראל שמפקירו; או דילמא חלות השמיטה וההפקר על פירות הארץ הוי כבר מעצמו בדרך "אפקעתא דמלכא", כשגרת לשון הש"ס בב"מ (לט, רע"א. קו, א. וכן בדרך קט, א גבי יובל). פירוש, דהתורה כבר הפקירה¹⁴ את פירות¹⁵ השביעית שבארצנו ובעל-הבית אינו פועל בזה מאומה. ועיין לשונות רש"י בב"מ שם: "מצות המלך", "המלך ביטלו מלזרעה כו'". ועיין באחרונים¹⁶ איך שתירצו לשונות הש"ס הנ"ל בב"מ¹⁷ אליבא דמ"ד שהוא חובת בעה"ב ולא הפקר מעצמו.

ובפשטות, כמ"ש כבר המנחת חינוך (מצוה פד), יהיה חילוק בין ב' דרכים אלו היכא שנתכוין בעל-הבית בפירוש שלא להפקיר, כגודר שדהו ונועל כרמו (עייין רמב"ם שם (פ"ד הכ"ד) "וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מ"ע", משא"כ בסתם י"ל בפשטות דהוי הפקר ממילא לכו"ע¹⁸), כי אם נאמר שחובת

12 ועד"ז בחינוך ריש מצוה פד.

13 ובמנין המצות (מ"ע קלד) שבריש ספר היד "להשמיט קרקע". וראה לקמן הערה 14.

14 להעיר מלשון הרמב"ם בהכותרת שם (מצוה ו') "שישמיט מה שתוציא הארץ".

15 ולשון הש"ס נדרים מב, ב: "ארעא נמי (רחמנא) אפקרה" היינו ללקוט פירות כמ"ש בר"ן ורא"ש שם.

16 נסמן בהערה 8.

17 וכן הא דנדרים – לעיל הערה 14.

18 ראה בהמובא באנציקלופדיה שם. ועוד.

הרי ממילא אין חיוב מעשרות בשנה זו²⁰, אפילו כשלא הופקרו בפועל.

ועיין בספרי (ראה יד, כח. תבוא כו, יב. ילקוט"ש שם): "יכול אף שנה שביעית תהא חייבת במעשר ת"ל שנת המעשר שנה שחייבת במעשר יצאה שביעית שאינה חייבת במעשר". ובמהרי"ט (שם סי' מג) מוכיח מזה שפירות שביעית פטורין מן המעשר מגזירת הכתוב ולא מטעם הפקר כלל²¹. ובזית רענן לילקוט (פ' ראה שם, אות מה) ביאר הטעם לפי "שהכל הפקר", אמנם לדברינו י"ל פ' הספרי בפשטות שפירות שביעית אינם חייבים במעשר מצד מה שחייב להפקירם (אף אם אינם הפקר בפועל)²².

יעלה כמה ראיות להוכיח דאפקעתא דמלכא היא, ויציע סברות לדחות כולם

ועתה נדון לגוף החקירה, אי שמיטת הפירות אפקעתא דמלכא היא או חובת גברא, דלכאורה יש להביא ראיה שההפקר בשביעית הוא אפקעתא דמלכא, מהא דהוצרכו שומרי ספיחים בשביעית להביא

שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות, ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקיר כו' דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אע"ג דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקריה ואפי' את"ל דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקריה מה שאין כן בשל גוי כו". הרי דגם לשיטתיה דמצוה על האדם להפקיר לא פסיקא ליה מילתא בפירות של ישראל.

וביאור סברת הדבר, לומר שעצם החיוב להפקיר פוטר מן המעשרות, יש להסבירו על-דרך החילוק שמצינו בחיוב המעשרות בשש השנים הקודמות. דהנה, בשנה ראשונה שניה רביעית וחמישית מפרישים מעשר שני, ובשלישית וששית מפרישים מעשר עני (במקום מעשר שני). ולא אשתמיט בשום מקום לומר שאם לא נתן אדם מעשר שני בשנה ראשונה על דרך משל, יהא עליו לתת מעשר עני (אע"ג שי"ל בפשטות דטעם התורה בחלוקת המעשרות הוא כדי שלא יצטרכו ליתן כל המעשרות בשנה אחת¹⁹, וא"כ היה לנו לומר דזה שלא נתן בראשונה יתן בשניה שני המעשרות, ולמעשה לא נמצא בשום מקום (לחדש כן), והטעם בזה מובן, כי גדר דינים אלו הוא שתבואת שנה זו השנית אין עליה חיוב מעשר עני. ומעתה י"ל דעד"ז הוא לנדון דידן, בנוגע לתבואה ופירות של השנה השביעית, דכיון שחייבה התורה להפקיר את התבואה והפירות של שנה זו,

20) להעיר מתוד"ה יד הכל ר"ה טו, א. ראה צפנת פענח שבערה 8. ובכמה אחרונים. ולהעיר עד"ז בהיתר - מי שאנסוהו לחלל שבת - המחוייב להניח תפילין. העושה מלאכה בחוה"מ האם מחוייב בתפילין - שו"ת אמרי יושר ח"ב סקמ"ט (ושם גם שקו"ט בהולך במדבר ושכח מתי שבת כו'). וראה גם כן הצמח צדק למו"ק פ"ג מ"ד.

21) וראה שם שהביא מפרשי ר"ה שם.

22) ולהעיר שבספרי (וילקוט) שם ממשך "יכול יהו שני מעשרות נוהגים בה (בשלישית) ת"ל שנת המעשר מעשר אחד כו". וראה צפנת פענח מת"ע הנ"ל.

19) אף שלמדוהו מהכתובים ראה יד, כח-כט. (ראה ספרי שם. ר"ה יב, ב. רמב"ם הלכות מת"ע פ"ו ה"ד) - הרי י"ל שזהו טעם הכתוב שצ"ל רק מעשר אחד ולא שזהו גזירת הכתוב בלי טעם.

אמנם, יש להביא ראיה אחרת לכאורה דאפקעתא דמלכא הוא, מתוך לשון המדרש (תנחומא ר"פ ויקרא²⁴) על הפסוק (תהלים קג, כ) "גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו" – "אלו שומרי שביעית, ולמה נקרא שמם גבורי כח רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מופרצים ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר", דמהלשון "רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים" **משמע**, שהיא נעשית הפקר מאליה – היינו מצד אפקעתא דמלכא, ולא ע"י מעשה ההפקר שלו.

מיהא, גם בזה אפשר לדחוק ולפרש, שהמדרש מתאר את מצב השדה והאילן כמו שהם בפועל – "שדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים כו'", ולא נחית לבאר את הסיבה שהביאה למצב זה להיות; אבל באמת עדיין נוכל לומר דגם לדעת המדרש נעשו הפקר רק ע"י שהאדם הפקירם. והחידוש בשעה ש"רואה" – אע"פ שהוא הפקירם בעצמו – הוא בכך שהוא רואה אז כיצד נראה הדבר בפועל, על-דרך הא ד"אינה דומה ראיה לשמיעה".

(ובאמת י"ל גם דצע"ק אם תמצי לומר דהוי אפקעתא דמלכא ואינו שייך לפעולת האדם כלל – מדוע נקרא "שומרי שביעית" ע"י ש"כובש את יצרו ואינו מדבר"?)²⁵

²⁴ וראה ויק"ר שם.

²⁵ ובויק"ר שם "בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת א' לחודש א' שמא לשאר ימות השנה", דמשמע שהעדר דיבורו בכל ימות השנה הוי מצוה.

מהן עומר ושתי הלחם (שקלים פ"ד מ"א. תוספתא מנחות פ"י ה"ה), והתוס' בכ"מ בש"ס (יבמות קכב, א (ד"ה של). ב"מ נח, א (ד"ה לשמור). מנחות פד, א (ד"ה שומרי). ועוד) נתחבטו האין מותר להביא מהן, והלא צריך להביא ממשקה ישראל מן המותר לישראל, ובת"כ פרשת בהר (כה, ה) מן שמור בארץ אין אתה בוצר כו', ומבואר דפירות משומרים אסורים. ומעתה צ"ע למה לא אמרו להקנות את השדות לפני שנת השביעית לקטנים שלא בני מצוה נינהו ואינם צריכים להפקירם, והיו יכולין להביא מהם עומר ושתי הלחם. ומזה גופא מוכח לכאורה דאפקעתא דמלכא הוי ולכן לא היה מועיל להקנות לקטנים כי גם השדות דחש"ו הוי הפקר מאליהם²³.

איברא, דזו אינה ראיה – כי בודאי מצות התורה לא ניתנו שיהא אפשר לקיימם רק ע"י ערמה וכיו"ב, ולהכי פשיטא שאין לומר שקיום מצות עומר ושתי הלחם בשנה השביעית ניתן באופן כזה שיהא מחוייבים ליקח שדה של המחוייב במצות וליתנו להקטן כדי להפקיעו ממצות שמיתה. ופשוט.

²³ ראה עד"ז מנ"ח מצוה פד.

ומהאי טעמא אין מספיק מ"ש במנ"ח שם שאפשר שלא היה סמוך לירושלים כו'. ומ"ש במנ"ח ד"אפילו היה (שדות של חרש שוטה וקטן סמוך לירושלים) מ"מ אינם בני הקנאה מה"ת, הרי זה שייך להשקט בנתינת לולב לקטן אם מהני מתנתו דקטן אפילו לדאורייתא (ראה שד"ח כרך ב' שפ, ב ואילן). אבל להעיר דצריך למסורו לצבור יפה יפה ובזה שקו"ט ומחלוקת אם מהני גם בגדול (ירושלמי שקלים שם (ובמפרשים). ב"מ קיח, א. ועיין תוי"ט שקלים שם דמחלק בין הנ"ל ושקלים דמקבלים מקטנים (שקלים פ"א מ"ה. וראה רע"ב שם) ולא חיישינן. וראה בארוכה מל"מ ושעה"מ שקלים פ"ד ה"ו. ועוד). ובכל אופן י"ל בפשטות שיכולים ליקח מהם בתורת הפקר ב"ד הפקר. ואכ"מ.

ד

יקדים לבאר גדר שמיטת כספים,
להרמב"ם הו"ר רק חובת גברא

ובאמת י"ל מקור והוכחה בהיפוך, להדעה והסברא ששמיטת קרקעות אינה אפקעתא דמלכא כי אם חובת גברא. ובהקדים הא דהוקשה שמיטת קרקעות לשמיטת כספים²⁶, כדאיתא בגיטין (לו, סע"א. וש"נ): "וזה דבר השמיטה שמוט (ראה טו, ב) בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע כו'". ואע"ג דזו דעת רבי היא ולא דעת רבנן²⁷ – הא מ"מ לא נחלקו אלא על דברי רבי "בזמן שאתה משמט קרקע כו'", אבל לא על היקש השמטת קרקע להשמטת כספים. ובסהמ"צ להרמב"ם (מ"ע קמא) ובחינוך (מצוה תעז): ולשון התוספתא בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקעות ואחת שמיטת כספים. ע"כ²⁸.

והנה, לענין שמיטת כספים תנן במתני' דשביעית (פ"י מ"ח. גיטין לז, ריש ע"ב (בשינוי לשון)): "המחזיר חוב בשביעית (אחרי זמן ההשמטה, פירוש, בזמן שהשביעית נוהגת

26 להעיר מרע"מ ריש פרשת בהר (זהר ח"ג קח, ב): "פקודא דא לשבות בשנה השביעית כו' ואבתריה להשמיט כספים בשביעית כו'". ובו"ק ר"ש: וא"ת אינו מדבר בשומרי שביעית נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן וזה דבר השמיטה מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר.

27 עיין בגיטין שם: בשביעית בזמן הזה ורבי היא (וראה פרש"י שם ד"ה בשביעית. שם ע"ב ד"ה רבא). ובמ"ק ב, סע"ב מוסיף "אפי' תימא רבנן כו'".

28 ועיין בספר לאור ההלכה להגרש"י ז"ל (ע' קי) דרוב הראשונים פסקי כרבי, ואשר כן פסק הרמב"ם. אבל ראה לקמן סוף ס"ו ובהערה 46 שם.

ועברה עליו שביעית (פרש"י גיטין שם. הרא"ש שביעית שם²⁹)) יאמר לו משמט אני, אמר לו אעפ"כ, יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה". והנה, אי נימא דשמיטה היא אפקעתא דמלכא והחוב נפקע ומתבטל, הרי לשון המשנה "המחזיר חוב" (היינו שהחוב קיים), ו"משמט אני", אינו מחזור, וכמוהו גם פירוש המפרשים באמירת הלווה "אעפ"כ", דפירשו שתוכן אמירה זו הוא שרצונו "לפרוע" את החוב שישנו (ולא נתינת מתנה סתם מחדש). עיין בר"ש וברע"ב שם: "אני רוצה לפרוע (לך)"³⁰. ובפרש"י גיטין שם (ד"ה ואם) "אני רוצה להחזירו לך". ויתירה מזו מצינו בלשון רש"י בשבת (קמח, ב): "אעפ"כ איני חפץ שישמטו יקבל ממנו". דמשמע שבאמירת אעפ"כ נמנעת ההשמטה ושוב החוב ישנו כדמעיקרא ממש.

ובאמת אילו היה זה בגדר אפקעתא דמלכא היה לנו לומר אף יתירה מזו, דכיון שהתורה אמרה ששביעית משמטת את החוב ומבטלת אותו, הרי אדרבה, לכאורה היה צריך להאסר על הלווה לעשות פעולה הפכית מזה – להחזיר את הממון בתורת חוב; אך בש"ס אמרינן להדיא דלא זו בלבד שמותר לו ללוה לעשות כן (כבמתני'), אלא עוד זאת – כדתנן במתני' שלאח"ז (מ"ט שם) – "רוח חכמים נוחה ממנו".

ומכא זה משמע, ששמיטת כספים

29 וראה ר"ש, פי' מהר"י בן מלכי צדק, רע"ב (ועוד) שביעית שם.

30 וראה מה שהקשה בתוי"ט שביעית שם ובמשנה ראשונה שם.

ולא אפקעתא דמלכא. כי דוחק לומר שבאמת ס"ל שכבר נשמט החוב מעצמו, וכל המצוה היא רק שיאמר משמט בדבור, דהא רק כשבא הלוח להחזיר מצינו לדין זה שצריך שיאמר משמט אני, ולא פסיקא מילתא בכל מלוה עד שיתכן לומר "מ"ע להשמיט המלוה בשביעית כו". ועוד, דאם לזה כוונתו הו"ל לפרש³⁵.

וּלְפִי מה דאמרינן נמי דגדר החיוב הוא רק שלא יתבענו, מבואר מ"ש הרמב"ם (שם פ"ט הכ"ח³⁶): "וצריך המלוה לומר למחזיר משמיט אני וכבר נפטרת ממני, אמר לו אעפ"כ רצוני שתקבל, יקבל ממנו שנאמר לא יגוש והרי לא נגש". והיינו, שהחיוב והמצוה שעל המלוה ("משמט אני") מוגדרים רק לכך שמקיים הציווי "לא יגוש" ואינו תובע את החוב. פירוש, דאין לומר שציווי זה ד"לא יגוש" (שלא לתבוע החוב) הוא לא ואיסור בפני עצמו בשמיטת כספים (נוסף לגוף ועצם דין השמיטה, שהחוב נשמט), אלא הוא (גם) גוף קיום חיוב ההשמטה (כמצות עשה). וכלשון החינוך (מצוה תעז): "לעזוב החובות" - היינו, שגוף מצות עשה דשמיטת כספים היא בקיום הלאו שלא לתבעם. וכמשמעות לשון הכתובים: "שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגוש את רעהו ואת אחיו גו' ואשר

בשביעית אינה בגדר אפקעתא דמלכא - שהחוב נפקע ומתבטל לגמרי בדרך ממילא³¹ - כי אם חובת גברא היא על המלוה לשמט את החוב, וכן מוכח בתשובת מהרשד"ם (חו"מ סי' סא): "ושמא אפי' טעמא דב"ד אביהן של יתומין לא איצטריך ליתומים קטנים שהלוו שהרי לאו בני מיעבד מצוה נינהו וקרא כו"³² (ועי"ש בסוף התשובה), ואי הוי אפקעתא דמלכא, הרי החיוב נפקע מאליו ולמאי נפק"מ (וכמ"ש כבר במנ"ח שם)³³.

ועוד משמע מהראיות דלעיל, שגדר חיוב זה שעל הגברא אינו להפקיע את החוב ולבטל אותו לגמרי, אלא רק לעזוב ("משמט") את החוב, פירוש שלא יתבענו ("לא יגוש").

וּלְדַבְּרֵינוּ שאין שמיטת כספים אפקעתא דמלכא, יובן גם מ"ש הרמב"ם (רפ"ט שם. ובסה"מ צ"מ קמא³⁴): "מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית שנאמר כו'", דדברים אלו יש להם מקום, בפשטות, רק אי נימא דההשמטה היא חיוב על המלוה,

31) אבל במרדכי גיטין פ"ד סי' שפ: "דשביעית אפקעתא דמלכא הוא אע"ג דלא אמר משמט אני". וראה סמ"ע שו"ע חו"מ סס"ז סק"ו. וכן פשיטא ליה להמנ"ח מצוה תעז בתחילתו. וראה ספר התרומות שער מה (חלק א') אות ה' (ותשובות הרא"ש כלל עז אות ד') בשם תשובת הרמב"ן. ולהעיר מפרש"י גיטין (לו, א ד"ה מוסרני. שם, ב ד"ה רבא) דתירין רבא "הפקר ב"ד היה הפקר" קאי גם על קושיא הא' שם "ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא והתקין הלל דלא תשמט". ועד"ז בחי' הרשב"א שם (ושם: "אפקר הלל ממונו של לוח לגבי מלוה ומגבי ליה"). וי"ל.

32) ועד"ז מוכח גם מקושיית התומים סס"ז סק"ה.

33) וראה הנסמן לקמן הערה 39.

34) ראה ביאור הרי"פ פערלא שם (רסו, ג).

35) וראה רי"פ פערלא שם. לקמן הערה 36.

36) וראה רדב"ז וס"מ שם.

"משמיט אני וכבר נפטרת ממני" – דע"ז שאינו תובעו שוב הלוח נפטר משעבודו ³⁹מלוח.

ועיין יתירה מזו בקצה"ח (סי' קד סק"ב) דבהלואה בכלל, אף שלא בשנת השמיטה, כשאין המלוה תובע אין על הלוח מצוה לפרוע. וגם לדעת הנתה"מ (שם סק"א) דחייב כיון שרחמנא חייבא לפרוע, היינו דוקא היכא שחסרה התביעה בפועל, אבל בנדון דידן ד(מצוה ו) איסור על המלוה לתבוע כו', י"ל שגם לשיטתו אין על הלוח מצוה לפרוע. וכדמשמע מהלשון רוח חכמים נוחה הימנו ולא קיום מצות פבע"ח וכיו"ב, והיינו שאין כאן מצוה על גוף הלוח.

מיהו, כל זה הוא רק ביטול השעבוד ביחס (שבגדר גברא) בין המלוה והלוח, אבל השעבוד שעל נכסי הלוח עומד בעינו⁴⁰, כי עצם החוב כשלעצמו לא נפקע, ולהכי עדיין רוח חכמים נוחה.

(ובמ"ש הרמב"ם שם (פ"ט סה"ד) "וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצאי

יהיה לך את אחיך תשטט ידך"³⁷.

ועפ"ז יובן מה שבהמצות ל"ת (סהמ"צ ל"ת ול) כללם הרמב"ם יחד: "הזהירנו שלא לתבוע משאות בשנת השמיטה אבל ישטטו כלם יחדיו"³⁸ שנאמר שמוט כל בעל משה ידו כו' ואינו מותר לגוש כו' אבל ישטט". ועיין גם בספר היד שם רפ"ט שכתב: "מ"ע להשמיט המלוה כו' והתובע חוב כו' עבר על ל"ת שנאמר כו'", ולא כתב בלשון "מ"ע להשמיט כו' ואסור לתבוע כו'" שאז היה ברור שהם ב' ענינים נפרדים.

ה

יפלל עוד בהא דחובת גברא בשמיטת כספים הוא רק שלא לתבוע, וידון אם עדיין יש כאן פריעת בע"ח מצוה

אמנם, אף דאמרינן שהציווי הוא רק שלא לתבוע, ולא השמטה גמורה, מ"מ כיון שהציווי "לא יגוש" מחייב ומכריח את המלוה שיעזוב את החוב ולא יתבענו, שוב מובן שבדרך ממילא בטל השעבוד והחובת גברא שעל הלוח לפרוע את החוב (כי הא בהא תליא), וכלשון הרמב"ם:

39 ולשונו "וכבר נפטרת ממני" היינו שנפטרת ממני לא ע"י אמירתו עכשיו "משמיט אני".

40 להעיר מתומים שם, דס"ל לרש"י בפי' דברי ר"ש בספרי "בעל משה ולא היורש" דעיקר מה שהקפיד התורה הוא ללא יגוש אותו דהוא משועבד גופו גוי' ובשביעית פטרה התורה לבל יכול לנגוש אותו הפקיעה שעבוד הגוף כו' אבל בלוח מת ונשתייר נכסים נכסי אביו ערבים בשביל אביו כו' נכסיו ערבים מיום הלואה כו' וגובה מהם. וראה בית רידב"ה הל' שביעית סי' בסופו.

ויומתק ע"פ דעת ר"ת (ר"ן כתובות פה, ב) דשני שעבדים יש לו למלוה על הלוח שעבוד גופו שהוא מחוייב לפרוע ושעבוד על נכסיו, וכשמחלו פקע שעבוד הגוף וממילא שעבוד נכסים כו' משא"כ כשמת הלוח כו', והרי בנדון דידן המלוה לא מחל השעבוד, וא"כ מובן שנשאר איזה שעבוד נכסים.

37 ולפי זה מה שצריך לומר משטט אני לדעת הרמב"ם כיון דכל הגדר הוא מצד לא יגוש, י"ל דס"ל דהוי מצוה שיאמר ההשמטה בפה כפרש"י גיטין ושבת שם. וכן הוא דעת אדמו"ר הזקן הלכות הלואה סל"ו. (וכ"כ במרדכי שם ואו"ז פ"א דע"ז סי' קח לדעתם דשביעית משמטת מאליה. וראה תוס' רי"ד גיטין לו, ב. ב"ח חו"מ סי' סז סקל"ה וסקל"ו). וברי"פ פערלא שם בתחלתו (רסב, ד) כתב דלהרמב"ם בלא אמירת משטט אני עובר בלא יגוש.

38 כ"ה בהוצאה שלפינו. אבל בתרגום קאפח "ישטטו כליל לגמרי". ובהוצאת העליר מתרגום א"א "אבל יפלו לגמרי".

בעלות של המלוה (מלבד החיוב שחל על גוף הלוה בדין פריעת בע"ח מצוה), ובעלות זו אינה פוקעת במה שהמלוה אינו תובע חובו.

ובאמת מצינו מי שרצה לפרש בפשט

משנתנו (משנה ראשונה שביעית מ"ט שם), שמה שעדיין יש מקום להחזיר החוב הוא מדין "פריעת בע"ח מצוה", וזה דוחק. וראיה שלא כן – מהא דהדעה שחל חיוב על הלוה להחזיר את החוב למלוה (אם לא אמר משמט אני) היא רק דעת יחיד, כנ"ל; ועוד, שאם הוי בגדר מצוה של פריעת בעל-חוב, הרי – אפילו למ"ד שמצוה זו דפריעת בע"ח אינה אלא מדרבנן (ראה אנציקלופדיה תלמודית כרך ט' ע' רכו ואילך. וש"נ) – זהו חיוב ממש, ולא רק בגדר "רוח חכמים" נוחה ממנו⁴⁵.

ועיין בכתובות (פו, סע"א) דכופין על מ"ע.

שביעית אבד החוב – אין פירושו שבטל החוב או נפקע וכיו"ב, כי אם שאי אפשר לו לתובעו עוד, ובא בהמשך למ"ש לפנ"ז ד"בשביעית עצמה גובה חובו כו' וכשתשקע חמה כו' אבד החוב").

וע"פ דברינו לבאר היאך עצם החוב לא נפקע, אף שאין כאן פריעת בע"ח מצוה – יתיישב בסברא מה שמצינו לדעת רוב הפוסקים (מלבד דעה יחידאה של היראים (סי' רעח. ובהשלם – סי' קסד⁴¹)) דאין גדר דמצוה על הלוה להחזיר את החוב למלוה (גם קודם שאמר המלוה "משמיט אני"), ואעפ"כ אשכחן דנקרא⁴² "מחזיר חובו". ולדברינו מחזור היטב, כי אף שהלוה פטור מלהחזיר את ההלוואה ואין כאן פריעת בע"ח מצוה, מ"מ עדיין עומד החוב בעינו, ולא נפקע⁴³.

ובסגנון אחר יש לפרש הדבר, דבאמת בכל פעם כאשר אדם לוו מחבירו – אזי על חלק מנכסיו (בסכום ההלוואה) חלה מעין

41) וראה תועפות ראם שם סקט"ז מהרקאנטי, דהיראים חזר בו, עיי"ש שלא חזר בו מהדין שצריך הלוה להחזירו למלוה ואינו רשאי לעכבו אלא ע"פ מלוה כו'. וס"ל כפשוטו שכל הגדר הוא רק שלא יגוש את רעהו בפועל. וראה אברבנאל ראה טו, ב.

42) וזה אף דאמר' להדיא ד"כשהוא נותן לו אל יאמר לו בחוב אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך" (גיטין לו, ב) – ראה יראים שם (סי' רעח) "ותיקון לשון דיבור הוא שתקנו לומר במתנה שיהא הדבר ניכר ונראה שלא ע"י נגישה נותן לו".

ואף שכתבו לדעתו דשמיטה דקרא אינה מחילה כו', ויש שכתבו (נסמן בהערה שלפנ"ז) שהיראים חזר בו – הרי כשבא להחזיר חובו לפני אמירת משמט אני, פשיטא שנקרא מחזיר חובו (כבהערה שלפנ"ז), וגם אח"כ מאמירת הלוה "אעפ"כ" משמע גם כן שהוא מחזיר חובו, כדברינו לעיל בריש ס"ד. וראה פרש"י גיטין שם ד"ה עד דאמר.

43) ולהעיר מצפנת פענח כלאים פ"י הכ"ז (יט, ג-ד). מהד"ת בסופו.

44) ראה בארוכה בצמח צדק חידושים על הש"ס סוף שביעית בגדר רוח חכמים נוחה ממנו.

אבל להעיר דלפרש"י כתובות (שם) ד"ה פריעת בע"ח מצוה – מצוה עליו לפרוע חובו ולאמת דבריו דכתיב הין צדק שיהא הן שלך צדק כו', והרי לכמה פירושים זהו הפירוש בסוף משנתנו "כל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה ממנו" – ר"מ ורע"ב. וראה ירושלמי שביעית כאן. אבל ראה לקמן בפנים. – וראה לקוטי שיחות חל"ב ע' 157 ואילך.

45) ולפי היראים הנ"ל, י"ל בפשטות ד"רוח חכמים נוחה ממנו" היינו אחר שאמר המלוה משמט אני שאז כבר אין עליו חוב לפרוע, וכפשטות סדרם במשנה, דהמשנה "רוח חכמים נוחה ממנו" באה לאחרי מ"ח המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני. ראה מלאכת שלמה שם. אבל ברמב"ם מקדים "כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו (ואח"כ) וצריך המלוה לומר למחזיר משמיט אני כו'".

ן

**יסיק דבענין זה שוים שמיטת כספים
ושמיטת קרקעות שהוא חובת גברא**

ומעתה פשיטא שגם לדרך זו שוין הן
(שמיטת קרקע בשביעית ושמיטת כספים
בשביעית) שהרי כוללם יחד, ויתר על כן,
לפ"ז נמצא שנקראת כללות השביעית
בשם שמיטת כספים⁴⁷.

ונמצא דלעולם שוה גדר השמיטה
בשניהם שהוא חובת גברא ולא אפקעתא
דמלכא. והחילוק ביניהן הוא רק במה היא
חובת הגברא, כי בשמיטת כספים, כיון
שהמצוה היא "שמוט כל בעל משה ידו גו'
לא יגוש את רעהו" – אין זאת אלא שנאסר
על המלוה לתבוע, אבל שעבוד החפצא של
החוב עומד בעינו, כנ"ל; ואילו בשמיטת
קרקע, שנאמר בה "והשביעית תשמטנה
ונטשתה", נעשים הפירות והתבואה הפקר
לגמרי.

ומעתה, ע"פ ההסברה הנ"ל בענין
שמיטת כספים, מסתברא מילתא דאף
שמיטת קרקעות שהוקשה לה היא עד"ז,
כי גדר השמיטה (בשנה השביעית) שוה
בקרקות ובכספים; ובפרט שהכתוב כוללן
יחד בפסוק "וזה דבר השמיטה". וכמו
שהביא הרמב"ם בספר המצוות לגבי מצות
עשה דשמיטת כספים "ולשון התוספתא
בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת
קרקעות ואחת שמיטת כספים". ומשמעות
הנאמר "וזה דבר השמיטה" היא כפשוטו,
שדבר זה (המפורש בהמשך בכתוב) הוא
מצות השמיטה, והיינו, שהמצוה על
הגברא היא "לדבר", להפקיר בפיו את
השדה⁴⁶.

אמנם, לכאורה הנ"ל קאים דוקא
לפרש"י בגיטין (לו, סע"א) דשמיטת קרקע
שהוקשה לכספים קאי על השביעית. אבל
לפי ר"ת בתוס' שם (ד"ה בזמן. וכן פירש
ברמב"ן ריטב"א ר"ן מאירי שם. ובכמה פוסקים
שפסקו כרבי), דברי רבי שהוקשו ב' שמיטות
היינו כהירושלמי דהשמטת קרקע מדובר
ביובל. אבל באמת אדרבה, גם לפירוש
זה י"ל כדברינו, דהא לפי ר"ת "השמטת
כספים" היינו שביעית בכלל – גם דקרקע,

(47) אבל להעיר דלפי' הא' דר"ת בקדושין (לח, ב
סד"ה השמטת) "נקט נמי שמיטת כספים דדמיא להו
שמיטת יובל שביובל חוזרות השדות מלוקח למוכר
ושמיטת כספים כמו כן מופקעים ממלוה ללוה"
(ועד"ז הוא ברשב"א גיטין שם). וברמב"ם הל'
שמיטה ויובל פ"ט ה"ב "אין שמיטת כספים כו' אלא
בזמן שהיובל נוהג . . . שהרי ישוב הקרקע לבעליו
בלא כסף כו' אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט
קרקע כו'". וראה לשונו פ"י ה"ט שם. ובסוף הפרק
שם "יובל משמיט קרקע בתחלתו ושביעית אינה
משמטת כספים אלא בסופה". ובכ"מ פ"ד הכ"ה
שם (פ"ט ה"ב. פ"י ה"ט) דלהרמב"ם דוקא שמיטת
כספים הוקשו ליובל. וראה מל"מ פ"ד שם.

(46) ע"פ המבואר לעיל הערה 36 אולי י"ל
ההשתוות דשמיטת קרקע ושמיטת כספים גם בזה
שגם בקרקע המצוה "להשמיט כל מה שתוציא
הארץ" היינו שמניחו הפקר נורק "כל הנועל כרמו
כו' ביטל מ"ע" (רמב"ם שם פ"ד הכ"ד) וגם להפקיר
בפה – ראה רמב"ם שם "אלא יפקיר הכל". וראה
רי"פ פערלא שם רסו, א ואילך.

